

Håndens språk

ESSAY

PER HOLCK

E-post: per.holck@medisin.uio.no

Per Holck er dr.med. og professor emeritus ved Anatomisk avdeling, Institutt for medisinske basalfag ved Universitetet i Oslo.

Forfatteren har fylt ut ICMJE-skjemaet og oppgir ingen interessekonflikter.

Knapt noen annen del av menneskekroppen har større evne til funksjonell bevegelse enn hånden. Men hånden er ikke bare et mekanisk griperedskap. Til alle tider har hånden spilt en stor rolle i vår kommunikasjon. Den er avgjørende i de døves tegnspråk, den brukes gestikulerende for å understreke en verbal påstand, men er også en del av vår symbolikk.

De fleste leger har merket seg variasjonen i de forskjellige håndtrykk som pasienten presenterer. Det er liten tvil om at de sier adskillig om vedkommendes psykiske tilstand i øyeblikket, enten det er den faste, varme og tørre hånden, eller det svake, klamme og kanskje skjelvende håndtrykket man mottar. Ofte avslører håndens utseende menneskets alder i enda større grad enn hva ansiktet gjør. Dessuten kan enkelte trekk ved hånden og neglene gi legen en antydning om pasientens yrkesmessige aktivitet og en sjelden gang også fysiske helse. Det kan være den karakteristiske pigmenteringen i håndflatens linjer man kan se ved Addisons sykdom, de fortykkede og cyanotiske ytterfalangene ved bl.a. bronkiektasi, de forkortede 4. og 5. metakarpalknokene ved hypoparathyroidisme, den muskelsvake, slanke hånden ved Marfans syndrom, eller de lyse tverrstripene på neglene som kan være et sensymptom på eksponering for toksiner eller noen ganger også skyldes kjemoterapi.

Hånden som verktøy

Anatomisk er hånden unik blant våre kroppsdeler, blant annet ved at håndflaten knapt utsondrer svette når vi sover og ikke blir brun ved UV-bestråling, i motsetning til resten av hudoverflaten. Ikke noen annen del av menneskets bevegelsesapparat er mer fleksibel, og hånden opptar da også det største området av hjernens motoriske korteks.

Hånden har utviklet seg til å bli et funksjonelt gripeorgan, takket være tommelens evne til opposisjon mot de andre fingrene. Den er håndens sterkeste finger, noe dens latinske navn røper: *pollex* (av *polleo* = være sterk, ha makt), altså «den sterke/mektige». På gresk er den kalt *antichair*, dvs. mothånd, noe som illustrerer dens evne til å gripe og holde fast – nesten som en egen hånd mot den andre (1).

Anatomien lærer oss at tommelen bare har to falanger – en grunnfalang og en ytterfalang – i motsetning til de andre fingrenes tre falanger. Men er det egentlig riktig? Ser vi på et røntgenbilde av en barnehånd, finner vi at falangene bare har én epifyseskive som sitter proksimalt, mens mellomhåndsknokenes ene epifyseskive sitter distalt. Røntgenbildet

avslører imidlertid at tommelfingerens epifyseskiver alle sitter proksimalt (figur 1), både på falangene og på mellomhåndsbenet. Følgelig har den tre falanger som de andre fingrene, men mangler mellomhåndsknokkel. Denne kan gjenfinnes som et rudiment i håndroten hos primatene.

Figur 1 Røntgenbilde av hånden til en niåring. Fra De Schreinerske Samlinger, Universitetet i Oslo.

Hånden i fortiden

Hånden har blitt brukt for å symbolisere handlinger siden de eldste tider. Allerede istidsmenneskene brukte håndsymboler for 27 000 år siden. I grottene i Gargas i Syd-Frankrike finnes det mange håndrelieffer, hvor de fleste viser at en eller flere fingre er amputert. Man mener at de avhugde fingrene har vært offergaver, en byttehandel med sykdomsmaktene mot å la resten av kroppen være i fred. Håndavtrykket representerte altså en slags kvittering for at offergaven virkelig var avlevert (2). Oftest var det lillefingeren som manglet, og vi kan kanskje tolke det dithen at fortidsmennesket har villet komme billigst mulig fra det hele (figur 2). Sjelden var det tommelen det gikk ut over.

Figur 2 Håndavtrykk fra Gargashulen, med manglende lillefinger. Foto: Yoan Rumeau / Wikimedia Commons.

Kanskje har denne trosoppfatningen blitt videreført like opp til kristen tid. Den eldre Borgartings kristenrett sier nemlig at en mor ikke skal bite av en finger eller tå på barnet sitt for selv å kunne leve lenger, en handling som må oppfattes som et partielt offer til overnaturlige makter (3). Man ga altså noe av det levende i bytte med et lengre liv.

Hånden har blitt brukt for å symbolisere handlinger siden de eldste tider

Håndens stilling har også blitt tillagt betydning. En håndflate som vender fremover har blitt oppfattet som en avvisning, mens håndbaken har hatt motsatt betydning. Kanskje henger dette sammen med nedarvede måter vi oppfatter kroppsspråk på, siden både mennesker og noen dyr oppfatter signalene fra håndens for- og bakside forskjellig. Nærmer man seg f.eks. en fremmed hund med håndflaten vendt fremover og fingrene opp, fører det ofte til en mer engstelig eller aggressiv reaksjon hos hunden enn om håndbaken vises med fingrene ned.

Håndspålegging

I flere århundrer var hånden et kongelig symbol, og i Midtøsten er hånd fremdeles synonymt med makt. Man mente også at hånden hos noen utvalgte hadde legende kraft, og berøringen av syke hører antagelig til de aller eldste terapeutiske tiltak. Vi hører om dette i Bibelen, men også i flere skrifter fra antikkens kulturland – Egypt, Hellas og India. Men det skulle være med høyre hånd, den venstre representerte «den omvendte verden» og kunne gjøre mer vondt enn godt (4).

I middelalderen mente man at denne kraften var av det overnaturlige slaget, gitt fra himmelen. Presten, ja selv kongen, som jo angivelig var innsatt av Gud, kunne i visse tilfeller nedlate seg til å berøre et annet menneske i terapeutisk øyemed, som en håndspåleggelse. Tanken var at kraften fra vedkommendes hånd skulle strømme over i pasienten, noe som

ble forsterket gjennom det kirkelige eller kongelige skrud. Men til syvende og sist var det nok håndspåleggerens personlighet det kom an på (5).

Slik behandling – omtalt som *The Royal Touch* – ble praktisert under kroningsseremonier i både Frankrike og England i perioden 500–1700-tallet, spesielt på pasienter med skrofulose (figur 3). Så sent som under kroningen av den franske kong Ludvig 16 i 1775 var det hele 2 500 mennesker som ønsket behandling, noe som inngikk i seremonien. At de samtidig mottok en gullmynt, var kanskje også av betydning (5).

Figur 3 Dronning Mary I (Maria Stuart) legger hånden på en pasient. Tegning av Levina Teerlinc fra 1500-tallet. Illustrasjon: Wikimedia Commons

Selv om vi kan smile overbærende av denne form for behandling, er det mange som føler en viss lindring når en hånd legges på det vonde stedet. I den forbindelse er det interessant å vite at ordet *behandling* nettopp er avledet av *hånd/hand*. Vi vet at Olav den hellige (995–1030) gjorde bruk av håndspåleggelse, og også hans slektninger og etterkommere. Harald Hardråde (1015–66) og Magnus den gode (1024–47) arvet visstnok denne «legeevnen». Sistnevnte overførte den til tolv menn som ble «gode sårleger» under slaget på Lyrskog hede i 1043 (6).

Tommelens signaler

Uten tvil er tommelen håndens viktigste finger. I antikken var den viet til kjærlighetsgudinnen Venus, sannsynligvis på grunn av sin falliske posisjon, og den fikk også betegnelsen *crassitudine* (= den tykke) (7). Den har blitt verdsatt tilsvarende, og Gulatingsloven, som antagelig oppsto på 900-tallet, sier at tommelen er like mye verdt som de andre fingrene til sammen. Ved skade på den skal det bøtes tre merker, mens det bare skal bøtes seks øre – altså fjerdeparten – for lillefingeren (8, 9). Våre invaliditetstabeller har hatt gode forbilder!

I antikkens Roma grep man rundt tommelen (*premere pollem*) når man ønsket noen hell og lykke (7), og i filmer om romertiden vises gjerne tilskuerne med tommelen opp/ned når utfallet av en gladiatorkamp skulle avgjøres. Tommelen ned har vanligvis blitt ansett som lite gunstig for den det gjaldt, men i virkeligheten pekte man med tommelen mot vinneren på arenaen under tilropet *utroque pollex laudare* (= meget sterkt og bra). Skulle stakkaren drepes, holdt man tommelen opp mot brystet (*vertere pollem*) (7). Vår oppfatning av tommelen opp som noe positivt stemmer derfor ikke alltid og kan kollidere katastrofalt med andre lands symbolbruk. Der kan nemlig tommelen opp tolkes som en fornærmelse tilsvarende det å «vise fingeren» hos oss.

Ellers er ikke tommelen egnet til å peke med, annet enn eventuelt for å få haik. I den katolske kirke gjør man det såkalte lille korstegn med tommelen på panne, munn og bryst.

Håndens symbolikk

På gamle bilder av brudepar ser man ikke sjelden at bruden har et klede over hendene når hun står foran presten. Hvis hun kom til å gifte seg på nytt, skulle hun bære hansker (10). Det er antagelig en reminisens etter antikkens skikker, hvor hendene skulle tildekkes respektfullt i en øvrighetspersons eller herskers nærvær (altså presten). Hendene ble ofte ansett som «urene» og måtte ikke komme i direkte kontakt med det hellige eller opphøyde. Moses som mottar tavlene på fjellet Sinai, blir ofte fremstilt slik (figur 4).

Figur 4 Moses mottar tavlene med de ti bud på Sinai, med hendene tildekket. Bysantinsk bibelillustrasjon fra 900-tallet. Illustrasjon: The Yorck Project / Wikimedia

Hånden var en naturlig del av edsavleggelsen, enten det var med tre fingre – tommel, peke- og langfinger – utstrakt på den løftede hånden eller det var med hånden plassert på hjertet. Speiderbevegelsens variant lar tommel- og lillefingeren danne en ring rundt de øvrige rette fingrene. De skal symbolisere det tredobbelte speiderløftet, mens ringen er et tegn på samhold (11).

I amuletter har man brukt hånden som symbol på grunn av sin iboende kraft. Midtøstens *Fatimas hånd* (*khamsa*) er et bilde av en hånd med tommel- og lillefinger fra hverandre, ofte med et øye midt i håndflaten (figur 5). Fatima var yngste datter av profeten Muhammad. Hun beskrives som ren og uten synd, med fullmakt til å gå i forbønn for menneskene hos Allah, og hun fremstilles som et forbilde for muslimske kvinner. Fingrene skal symbolisere islams fem søyler: forkynnelsen, bønner, fasten, pilegrimsreisen og veldedigheten (2). Amuletten skal bringe lykke, fremme lette fødsler, men også beskytte mot det onde øye.

Figur 5 Fatimas hånd som amulett Smykker. Foto: Svetlanasf/iStock

I flere århundrer var hånden et kongelig symbol, og i Midtøsten er hånd fremdeles synonymt med makt

Troen på at enkelte mennesker med sitt blikk kunne påføre skade på andre, både mennesker og dyr, er en eldgammel oppfatning over store deler av verden. Den var også kjent hos oss fra norrøn tid og nevnes både i sagaer og kvad. På mine reiser i sydlige strøk har jeg erfart at forestillinger om det onde øye fortsatt er levende i Midtøsten og visse steder rundt Middelhavet. Sør i Italia bruker man fortsatt håndstillingen *corna* som beskyttelse, med peke- og lillefingeren rettet fremover som to horn og 3. og 4. finger bøyd. Betydningen skal visstnok være den samme som når vi banker i bordet. En liknende håndstilling kalles *mano de fica*, hvor tommelen puttes inn mellom den bøyde peke- og langfingeren (12). Det er en obskøn håndbevegelse som skal illustrere kvinnens underliv, og tanken er visstnok å gjøre de overnaturlige maktene så beskjemmet at de lar sine onde hensikter være til en annen gang.

Å gjøre V-tegn med peke- og langfingeren og håndflaten frem forbinder man med den annen verdenskrig og Winston Churchill (1874-1965). Fortsatt brukes dette, i tide og utide, som tegn på seier. Opprinnelig var det et hånlig protestuttrykk blant Englands arbeiderbefolkning – men da med håndbaken frem (13). I visse kretser brukes det fortsatt i sin opprinnelige form (figur 6).

Figur 6 Her vises V-tegnet som en åpenbar protest under en høyreekstrem marsj i London i 2017. Foto: Guy Corbishley / Alamy Stock Photo

Om det er håndflaten eller håndbaken man holder frem, kan altså ha ulik betydning. Dette kan også gjelde for pekefingeren, som alene og med håndbaken frem kan bety en alvorlig advarsel, mens det omvendt bare er det samme som å rekke opp hånden. Hvis den da ikke beveges sideveis, da er det uttrykk for et klart nei.

Pekefingerens latinske navn *index* betyr *angiveren*, den som peker deg ut (på gresk *endeixis* = anmelder). I eldre tider mente man at medikamenter som ble berørt med denne fingeren, kunne bli forgiftet (14). I den vestlige verden har en ring formet av peke- og tommelfingeren blitt et slags tegn på bifall. I sydligere land bør man imidlertid være forsiktig med å bruke denne gesten, da den tvert imot representerer analåpningen – og blir selvsagt verdsatt deretter. I det hele tatt bør man bruke pekefingeren med forsiktighet når man er på reise. I den arabiske verden er det å banke med denne fingeren på den andre hånden det samme som å si «Du har fem fedre!» – med andre ord en risikabel fornærmelse mot vedkommendes mor (4).

Også langfingeren, *digitus longus*, anvendes noen ganger i denne hensikt. Sin nedsettende betydning får den når den brukes alene og når håndbaken vender fremover, noe som var kjent allerede i det gamle Roma, hvor fingeren ofte gikk under betegnelsen *impudicus* (den uforskammede) eller *obscenus*. Merkelig nok er den blant katolikkene viet Kristus og frelsen og i islam til Ali, Fatimas ektemann (4).

Ringfingeren, *digitus anularis*, har lange tradisjoner som såkalt helbredende finger. Derfor ble den også kalt *digitus medicus*. I antikken mente man at det var en slags forbindelse mellom ringfingeren og hjertet, og den kunne dermed ikke berøre noe giftig uten at hjertet fikk beskjed om det (4). Dens renhet gjorde den egnet til medisinsk bruk, og i terapeutisk henseende var det fornuftig å smøre på salver med ringfingeren. Eldre bilder av Jesus viser hans velsignende hånd der ringfingeren og tommelen berører hverandre som en sirkel, symbolet på *amen* (figur 7).

Figur 7 Russisk ikon som viser Jesus med den tradisjonelle håndstillingen: tommel mot ringfinger. Dette uttrykker amen. Bilde fra Haskovo Historic Museum i Bulgaria. Foto: Bin im Garten / Wikimedia Commons

Vår oppfatning av tommelen opp som noe positivt stemmer ikke alltid og kan kollidere katastrofalt med andre lands symbolbruk

Å sette en ring på denne fingeren var vanlig allerede hos de gamle egypterne og romerne (10), senere også ved inngåelse av jødiske og kristne ekteskap. Det var fra først av kvinnen som bar ringen, kanskje som tegn på at hun var opptatt. Etter hvert ble den også båret av mannen, som symbol på ekteskapets evighet, selv om dette bare var en av de mange betydninger en ring kunne ha. Menn har ofte brukt egne typer av ringer for å vise sin posisjon i samfunnet. Kvinnens ring kunne vært prydet med en edelsten, hvor hver type fremdeles har sin egen symbolikk og mening. Mange bruker forlovelsesring som settes på høyre hånd, mens den som giftering flyttes over på venstre, selv om også dette kan variere. I Norge er det nok mest vanlig å ha giftringen på høyre hånd.

Lillefingeren eller *digitus minimus* ble i romertiden også kalt *auricularis*, sannsynligvis fordi den var best egnet til å klø seg i øret med (4). Men fingeren var også tiltrodd magiske egenskaper. Ennå i vår tid forekommer det at to personer hekter lillefingeren i hverandre når de uventet sier noe i kor. Da skal man stilltiende ønske seg noe før fingrene løsnes. Noen steder i verden brukes også denne fingeren i fornærmelig hensikt, f.eks. kan en løftet lillefinger bety at man synes en annen er en liten svekling – eller det antyder størrelsen på penis hos vedkommende (4). I sydligere land kan man hos yngre menn ofte se at lillefingerneglen er lengre enn på de andre fingrene. Dette skal være et signal om at vedkommende ikke behøver å slite med tungt kroppsarbeid.

Fremdeles er det noen som fullt og fast tror på *kiromanti*, de spådommer om fremtiden som kan leses ut fra håndens form, fingrenes innbyrdes lengde og håndflatens hudfolder. Men det er en annen historie.

LITTERATUR:

1. Brømme P. Anatomiens navne. København: GEC Gads forlag, 1951.
2. Biedermann H. Symbolleksikon. Oslo: JW Cappelens forlag, 1992.
3. De eldste østlandske kristenrettene. Norrøne tekster nr. 7. Oslo: E. Fjeld Halvorsen og M. Rindal, 2008.
4. Morris D. Se på mennesket. En veiledning om menneskeartene. Oslo: Gyldendal norsk forlag AS, 1986.
5. Bergmark M. Handpåleggning Sydsven Medicinhist Sallsk Arsskr 1966; 35-42.
6. Snorre Sturlasson. Kongesagaer. Oslo: Gyldendal norsk forlag, 1970.
7. Heinichen FA. Lateinisch-deutsches Schulwörterbuch. Leipzig: Verlag von BG Teubner, 1870.
8. Gulatingslovi. Oslo: Det Norske Samlaget, 1952.
9. Skaare K. Moneta norwei. Norsk mynt i tusen år. Oslo: Universitetets myntkabinett, 1966.
10. Hodne B, Hodne Ø, Grambo R. Der stod seg et bryllup. Ekteskapet i Norge gjennom tidene. Oslo: JW Cappelens forlag AS, 1985.
11. Møller Gasmann H. Speiderguttboka. Oslo: Norges Speiderguttforbund, 1952.
12. Wikipedia. Fig sign. https://en.wikipedia.org/wiki/Fig_sign Lest 3.6.2019.
13. Wikipedia. V sign. https://en.wikipedia.org/wiki/V_sign Lest 17.8.2019.
14. Reichborn-Kjennerud I. Vår gamle trolldomsmedisin. Oslo: Det Norske Videnskaps-akademi, 1927.

Publisert: 9. desember 2019. Tidsskr Nor Legeforen. DOI: 10.4045/tidsskr.19.0408
© Tidsskrift for Den norske legeforening 2020. Lastet ned fra tidsskriftet.no